
L'Armentera (1936-1939)

Per IGNASI TORRENT

IV PREMI DE RECERCA
ALBERT COMPTE –
HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA

AIEE, Figueres, 38(2005), pàg. 347-371

Aquest article pretén explicar la vida política i social de l'Armentera durant el període de la Guerra Civil de 1936 a 1939. El poble es va quedar més de dos anys sense Ajuntament electe; en el seu lloc, hi havia un comitè que s'encarregava de mantenir l'estabilitat política, social i econòmica. A més a més, tot i haver usurpat el poder de l'Ajuntament de manera violenta i antidemocràtica, no es va cometre cap assassinat, a diferència d'altres poblacions dels voltants.

El treball vol saber quins personatges van ser importants en aquesta experiència d'autogestionar el poble en un context de guerra, quines activitats es dugueren a terme i amb quins mitjans.

1. CONTEXT HISTÒRIC

Primerament, faré una breu introducció de la situació política per la qual havia passat Espanya durant els primers anys de la dècada dels 30. Després de la dimissió del dictador, el general Miguel Primo de Rivera (30 de gener de 1930), Alfons XIII va confiar el govern al general Berenguer. Aquest va dur a terme una política de retornar Espanya a una normalitat constitucional (etapa coneguda, irònicament, com *Dictablanda*).

Els partits republicans, socialistes i nacionalistes del moment, es van reunir i van signar el pacte de Sant Sebastià (agost de 1930) que preveia la proclamació de la República. Així fou com el 12 de desembre de 1930 es produeix un cop d'Estat a favor de la República a Jaca. L'aixecament fou un fracàs i els seus promotors van ser afusellats.

El febrer de 1931 es formà un nou govern constituït pels partits que donaven suport a la monarquia. Aquest govern va convocar eleccions municipals el següent 12 d'abril. Sorprenentment, les candidatures republicanes van obtenir una contundent victòria a la major part de ciutats espanyoles. En aquest ambient d'eufòria popular, es declarà la República el 14 d'abril de 1931. Començava un nou període en la història d'Espanya: la Segona República.

El primer president de la República fou Niceto Alcalá Zamora. El govern dugué a terme importants reformes de caire progressista: aprovació d'una

nova constitució (1931),⁽¹⁾ una reforma militar,⁽²⁾ una reforma religiosa, una important reforma agrària, una millora de la condició laboral i, sobretot, la descentralització de l'Estat. Aquest últim aspecte va ser traduït a la pràctica amb l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de l'any 1932.

Tant de progrés va espantar la majoria des sectors conservadors del país. En conseqüència, a les eleccions generals del novembre de 1933 els partits de dretes obtingueren una clara victòria. La CEDA⁽³⁾ fou la força política majoritària al parlament. El president Alcalá Zamora, però, per tal de no inquietar les forces d'esquerra, va encarregar la formació de govern a un partit de centre: Partit Radical d'Alejandro Lerroux. Aquest és el govern que es mantindrà fins a les eleccions del febrer de 1936.

Enmig però, se celebreraren les eleccions municipals de l'1 de febrer de 1934, data en què es produeixen canvis a tot l'Estat; també a l'alcaldia de l'Armentera.

2. NAIXEMENT DEL COMITÈ D'ACTIVITATS ANTIFEIXISTES

Entre les eleccions municipals de l'1 de febrer de 1934 i l'entrada de les tropes nacionals al poble el 8 de febrer de 1939, es van produir catorze canvis polítics a l'Ajuntament de l'Armentera.

Des de l'any 1930 l'alcalde de l'Armentera era Josep Armengol i Vergés. Espanya passava per uns anys d'inestabilitat política durant l'època de la Segona República. Així és que a les eleccions municipals de l'1 de febrer de 1934, en ple govern de la República d'Alejandro Lerroux (PRR) amb el suport de la CEDA, a la vila de l'Armentera es proclamà alcalde el candidat presentat pel partit Esquerra Catalana **Ramon Llach i Quer**. Aquesta candidatura més tard donà lloc al partit, encara vigent, Esquerra Republicana.

Durant aquesta època pren importància en el poble la primera agrupació de caire sindical: el **Bloc Obrer i Camperol (BOC)**.⁽⁴⁾ De fet, aquesta associació ja havia estat creada el novembre de 1932, el que passa és que no havia entrat encara en funcions. Quan tindrà un paper més destacat, però, serà durant el període de la Guerra Civil.

Al govern central les tensions seguien. El PSOE i el Partit Comunista, juntament amb els sindicats UGT (d'orientació socialista) i CNT (d'orientació anarquista) temien que la CEDA instaurés al país una dictadura feixista.⁽⁵⁾ Les organitzacions d'esquerra van organitzar una vaga general. En conseqüència, es produïren enfrontaments armats entre l'exèrcit i la Guàrdia Civil contra els

1. A la Constitució de 1931, les dones van veure reconegut el seu dret a exercir el vot per primera vegada en la història d'Espanya.

2. Arran d'aquesta reforma militar i de l'aprovació de l'Estatut, es produí el cop d'estat del general Sanjurjo l'agost de 1932. Aquest aixecament que conspirava contra la República fracassà.

3. La CEDA (Confederación Española de Derechas Autónomas) va ser una coalició política creada el març del 1933 amb uns clars ideals: conservadorisme, contrari a les autonomies i proximitat a l'Església.

4. Arxiu Municipal de l'Armentera (AMA). Constitucions d'organitzacions. Arxivador 418. 1934-1939.

5. HUGH, Thomas, *La Guerra Civil Espanyola*. Ediciones Urbion, Madrid, 1979. Pàg. 250.

sectors extremistes revolucionaris. Les zones que es van sublevar amb més ímpetu foren Catalunya, País Basc, Madrid i Sevilla.

Especialment, però, els fets es van desbordar a la zona d'Astúries. Més de 20.000 miners van organitzar una autèntica revolució armada de caire socialista i comunista. Ocuparen diverses zones mineres i les ciutats d'Oviedo i Gijón. Foren els anomenats "Fets d'Octubre" (1934). Les represàlies vers aquests sublevats foren contundents per part de les forces militars espanyoles.

A causa dels "Fets d'Octubre", la Guàrdia Civil destituí molts alcaldes de candidatures d'esquerres. A l'Armentera es destitueix Ramon Llach i Quer i és nomenat alcalde **Francesc Compte i Arbres**.⁽⁶⁾ Aquest no pertanyia a cap candidatura; fou nomenat alcalde per decret.

Aquest alcalde, però, durarà fins a les eleccions generals del febrer de 1936, en què, a escala estatal, obté una ajustada victòria el Front Popular.⁽⁷⁾ Dins l'àmbit municipal, a l'Armentera torna a guanyar l'Esquerra Catalana i **Ramon Llach i Quer** torna novament a l'alcaldia. La restitució d'aquest nou ajuntament va portar cert temps (uns 10 dies). Durant aquest període de temps, molts habitants del poble (incloent-hi partidaris d'esquerres) van aprofitar per deixar de pagar les seves contribucions econòmiques. Així fou com el 6 de juny de 1936 l'alcalde i els seus consellers, resignats, presenten la dimissió a la Generalitat.⁽⁸⁾ Quatre dies més tard, el 10 de juny, la Generalitat contesta a l'alcalde denegant-li la petició.⁽⁹⁾

I enmig d'aquest enrenou popular, les tropes espanyoles encapçalades pel general Franco entren a la península pel sud amb la intenció d'aconseguir la presa del poder: s'iniciava la Guerra Civil espanyola (18 de juliol de 1936).

A l'Armentera no va passar res especial aquest dia. No fou fins al cap d'uns quants dies que un grup de camions procedents de pobles propers, com St. Pere Pescador i l'Escala, van entrar al poble alçant banderes roges i cridant consignes republicanes, antifeixistes i anticlericals.⁽¹⁰⁾

Davant el trasbals general, el 24 de juliol, diada de santa Cristina i festa major del poble, es constitueix a l'Armentera el que serà l'organització més important i influent al llarg de tot el període bèl·lic: **El Comitè d'Activitats Antifeixistes**. Estava format per gent del POUM (Partit Obrer d'Unificació Marxista) i fou presidit per Edmond Armengol Quer i Constant Quer Torrent. L'objectiu del comitè va ser, des d'un principi, mantenir l'ordre dins el poble i el bon funcionament polític, econòmic i social. Per dir-ho d'alguna manera, volia exercir de govern del poble.

La seva primera seu fou la rectoria. La mateixa tarda d'aquell 24 de juliol, diversos milicians del comitè van assaltar l'església. Feren importants

6. AMA. Expedient de constitució dels ajuntaments. Arxivador 33. 1936-1939.

7. El Front Popular fou una coalició electoral formada pels partits republicans d'esquerra, el PSOE, la UGT i els comunistes per a les eleccions generals del febrer de l'any 1936.

8. AMA. Expedients d'eleccions municipals. Arxivador 1.851. 1936-1939.

9. AMA. Idem.

10. RIERA, Enric, *L'Armentera: un llarg i difícil camí cap a l'actualitat*. Editorial Curbet i Marquès, Girona, 1993. Pàg. 17.

destrosses: van destruir l'altar major i els laterals, van cremar bancs... Sens dubte, però, el més greu fou la desaparició de la imatge de Santa Cristina. També aquell vespre es va destruir la creu del padró que representava el terme municipal de la població. Fou reconstruïda per Lluís Boix (d'ofici carreter).

El 5 de setembre de 1936, Edmond Armengol obliga l'Ajuntament vigent que presenti la dimissió.⁽¹¹⁾ Immediatament, al cap de dos dies, el 7 de setembre, l'Ajuntament presenta la dimissió.⁽¹²⁾ Al poble sempre s'ha dit que el comitè va utilitzar la violència per tal que els membres de l'alcaldia i el jutge firmessin la dimissió. En un document de l'Arxiu Històric de Girona, un antic delegat de l'alcaldia informa un comissari de la Generalitat que els militants del Comitè entraren per la força a l'Ajuntament.⁽¹³⁾

L'endemà mateix, l'agutzil Valentí Roura aprovà legalment i jurídica que el comitè es fes càrrec del govern del poble després de la dimissió de l'alcaldia vigent fins al moment.⁽¹⁴⁾ Aquest mateix mes de setembre, Edmond Armengol assigna el càrrec d'alcalde a **Tomàs Roura i Batlle**, i ell es manté com a president executiu del comitè.

La filosofia del comitè armenterenc queda molt diferenciada de la dels comitès de les rodalies per un fet molt concret:

"El nostre (referint-se al comitè) va ser sempre partidari que no es vessés sang inútilment, i així tenim que quan va venir gent del comitè d'Orriols a "buscar feina" (referint-se a matar el capellà i les persones titllades de dretes), els dirigents armenterencs els van dir que ja se'n podien anar i que ho farien ells mateixos".⁽¹⁵⁾

Els primers dies, el comitè posà a les entrades del poble uns milicians que controlessin les entrades i sortides. Aquests milicians eren també els que requisaven provisions als anomenats "rics" sota el lema "tot és de tots". La gent del poble, però, sempre ha afirmat que els milicians armenterencs eren molt més pacífics que els que van ser enviats posteriorment al poble per part dels comitès de Salt i d'Orriols.⁽¹⁶⁾

El comitè pretenia donar un aire de normalitat a la difícil convivència del poble. L'escola també va poder continuar amb normalitat. Després de cessar el mestre Llinàs, que marxà cap a Torroella de Montgrí,⁽¹⁷⁾ es va fer càrrec de l'ensenyament un jove del poble: Pere Ros.

El comitè també va impulsar la creació d'un sindicat, que intentaria vendre el gènere del poble. Fou l'anomenat Sindicat Agrari El Pagès i la seva seu se situà a l'Església. Aquí s'hi exposaven tots els productes i la gent els podia comprar.⁽¹⁸⁾

11. AMA. Expedient de constitució dels ajuntaments. Arxivador 33. 1936-1939.

12. AMA. Expedient de constitució dels ajuntaments. Arxivador 33. 1936-1939.

13. Vid. Apèndix 1. Arxiu Històric de Girona (AHG). L'Armentera, Ajuntament. 1934-1939.

14. AMA. Expedient de constitució dels ajuntaments. Arxivador 33. 1936-1939.

15. RIERA, Enric, *L'Armentera: un llarg i difícil camí cap a l'actualitat*. Editorial Curbet i Marquès, Girona, 1993. Pàg. 16

16. Fonts orals. Les persones que he entrevistat no són citades per respecte a elles i, sobretot, perquè moltes d'elles m'ho han demanat clarament i explícita.

17. ROS, Pere, *Memòries de l'Armentera*. L'Armentera, 1997. Pàg. 39, obra inèdita.

18. ROS, Pere, *Op. Cit.* Pàg. 31.

Imatge de Santa Cristina.

Un últim aspecte destacat que dugué a terme el comitè fou l'expropiació de la terra. Els dirigents del POUM van decidir que amb 25 vessanes⁽¹⁹⁾ n'hi havia prou per sobreviure. Aplicant una justícia social, tot camperol que sobrepassava aquesta xifra era incautat i la terra passava a un pagès que no arribava als mínims. La majoria dels veïns no arribaven a aquest nombre de vessanes i va tocar a un reduït nombre de famílies repartir les terres. Hem vist, doncs, com la tasca del comitè era mantenir l'ordre i la igualtat de la millor manera possible dins el poble.

El dia 11 de novembre del 1936 fou un dels dies més tensos viscuts a l'Armentera durant tota la guerra civil. Curiosament coincidia també amb la festa major d'hivern de l'Armentera (diada de St. Martí). El *Canarias*⁽²⁰⁾

19. Una vessana és una antiga mesura de superfície que equivalia a 2.184 metres quadrats. Actualment encara s'utilitza en algunes zones rurals catalanes.

20. El *Canarias* era un dels vaixells més temuts de tota la flota del bàndol dels nacionals. Aquella nit assaltà les costes de Roses. En conseqüència, els escamots rojos provocaren nombrosos assassinats de gent de dretes als pobles propers al bombardeig (especialment a Castelló d'Empúries).

atacava el golf de Roses. Era un dels vaixells més importants de la flota marina del bàndol nacional i vingué a bombardejar la badia de Roses. Cap al vespre es van sentir forts canons i els potents llums dels vaixells il·luminaven tots els pobles costaners. La gent del poble estava atemorida; es temia una possible invasió dels franquistes. Aquella nit, que més tard fou coneguda com “la nit de Roses”, les autoritats del comitè armenterenc van anar a buscar unes quinze o setze persones de dretes del poble. Els van dir que si no restaven amagats estaven perduts. Se’ls van endur a la seu del Comitè.

Els militants del Comitè de Salt que residien a la població van voler entrar a buscar-los i matar-los. Quan es dirigien a assassinar-los, però, el militant del comitè del poble, Constant Quer Torrent, els va detenir. Amb la pistola a la mà els va dir que la feina bruta ja la podien dur a terme ells mateixos. D’aquesta manera es va salvar la vida d’uns quants habitants de l’Armentera. L’endemà mateix, i després de la desaparició del perill, els empresonats van ser deixats en llibertat.⁽²¹⁾

A final d’aquest mes de novembre, Edmond Armengol Quer és substituït en el càrrec com a president del Comitè per **Joan Masmartí i Font**. Aquest, a més a més, també signa documents com a alcalde. El poble es va mantenir en una certa normalitat i sense cap esdeveniment notori durant uns quants mesos.

El 3 de març de 1937 Joan Masmartí és substituït per **Hermengild Coll i Teixidor**, que també actua com a president del comitè i alcalde del poble. Aquest alcalde, però, durà solament un mes. L’abril següent, Hermengild Coll és substituït per **Joan Casadevall Gener**. Aquest actua com a president del comitè, però no signa com a alcalde.

Fins aquí hem pogut comprovar com l’alcaldia de l’Armentera estava patint una notable inestabilitat política des de l’esclat de la guerra civil i, més concretament, des de l’aparició del comitè al poble.

3. INTERVENCIÓ DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

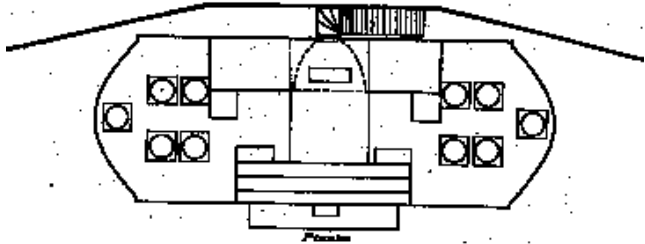
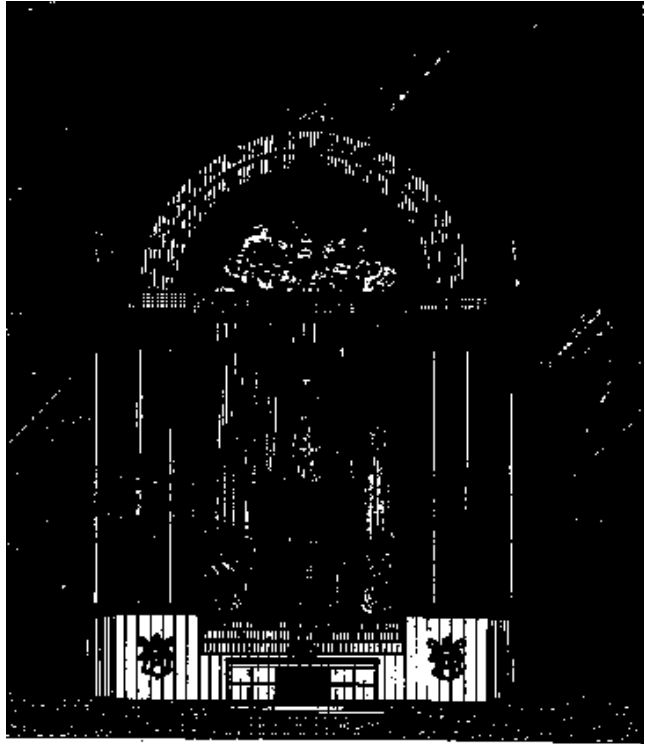
Així fou com la Generalitat de Catalunya, quan s’adonà del caos polític que es vivia als pobles en els quals havia pres el poder un comitè, el 9 d’octubre de l’any 1936, va decretar unes disposicions per tal de restablir els corresponents ajuntaments a tots els pobles.⁽²²⁾ Durant el maig de l’any 1937 es produïren als carrers de Barcelona els ja coneguts enfrontaments entre els membres del POUM i la CNT contra les forces socialistes, comunistes i d’esquerres del Govern català. Arran de la victòria d’aquests últims, s’inicià un període de persecució vers els membres del POUM. Aquesta persecució també quedà reflectida a l’Armentera. Uns guàrdies d’assalt, enviats per la

21. RIERA, Enric, *L’Armentera: un llarg i difícil camí cap a l’actualitat*. Editorial Curbet i Marquès, Girona, 1993. Pàg. 22.

22. AMA. Expedient de constitució dels ajuntaments. Arxivador 33. 1936-1939.

Altar major de l'església parroquial de Sant Martí de l'Armentera construït a mitjan segle XIX, obra estucada daurada i policromada imitant marbre i bronze.

El Sagrari era una finíssima talla barroca daurada i policromada de principi del segle XVIII feta per l'escultor Joan Riera de Mataró, provinent de l'església anterior a l'actual. Memòria del Sr. Jaume Caussa; dibuix de Joan Riera Forcada, Armentera 26 de febrer de l'any 1955.

Generalitat, van detenir els diferents afiliats al Comitè del poble i els van portar al cementeri. Allà els van desarmar a tots.

Així finalitzava la vida del comitè de l'Armentera, que fou vigent escassament un any. El 4 de juny de 1937, la Generalitat va ordenar que s'organitzés la nova alcaldia. Aquest dia es reuniren totes les confederacions i partits polítics vigents en aquell moment:

- La **CNT**, presentà com a home fort Hermenegild Coll.
- El **PSUC**, amb Enric Llach Casademont al capdavant.
- El **Centre Republicà Federal** o **Esquerra Catalana**, amb Tomàs Roure Batlle com a president.
- El **POUM**, dirigit per Joan Casadevall Janer.

Aquest dia es va constituï el nou govern municipal. El govern del poble el va encapçalar Esquerra Catalana, per davant de la candidatura del POUM. **Tomàs Roura i Batlle**, com a alcalde, i Ricard Escrivà Font i Francesc Alay Julià com a alcaldes secundaris. Com a conseller es va nomenar al president del POUM Joan Casadevall Janer. La mateixa tarda d'aquest 4 de juny, un jutge va signar els documents on quedava legalment registrat el nou Ajuntament de l'Armentera.⁽²³⁾

Després de la constitució de la nova alcaldia, el poble semblava que s'hauria de recuperar i començar a progressar, però no fou així. L'any 1937 fou un any d'extrema pobresa per a algunes zones espanyoles. La guerra s'estava radicalitzant i la pobresa estava arribant amb força a nombroses regions del país. Els pobles catalans també van ser víctimes d'aquesta crisi, que originà diverses protestes, vagues de fam, manifestacions, actes violents...

En aquest període de crisi, l'Ajuntament de Tomàs Roure i Batlle va cometre diverses irregularitats i infraccions respecte els assumptes legals i administratius. Un exemple concret queda reflectit en totes les expropiacions i col·lectivitzacions de terra que va cometre la Junta Municipal Agrària (òrgan creat des de l'Ajuntament) durant els últims mesos de l'any 1937 i els primers de l'any 1938.⁽²⁴⁾

Així fou com el 13 de juliol del 1938, després de gairebé un any de govern municipal sense interrupcions, un assistent social de la Generalitat de Catalunya va redactar un informe denunciant les esmentades incorreccions polítiques. Per solucionar-ho, el mateix assistent, en acord amb la Generalitat, assignà un funcionari del govern català com a nou alcalde o comissari delegat, que així és tal com l'anomenaven des de la Generalitat: **Heribert Quijada i Bosch**.⁽²⁵⁾

Acabem de comprovar una intervenció pràctica de la Generalitat durant el període més crític de la Guerra Civil. De fet, durant l'any 1938, la màxima institució governamental catalana s'adonà que la solució dels comitès populars que s'havia donat a la majoria dels pobles catalans estava portant l'organització política, social i econòmica de la nació a la ruïna. És així com aquest mateix any es van iniciar les fortes persecucions als membres afiliats als partits revolucionaris com el POUM. Aquestes persecucions ja s'havien iniciat arran dels fets de maig de 1937 als carrers de Barcelona, on els afiliats de la CNT juntament amb els del POUM es van enfrontar violentament i bèl·lica contra els membres del govern central (PCE) i els del PSUC. Després que aquests últims esclafessin la revolució que tingué lloc a la capital catalana començà una dura i severa persecució contra els simpatitzants de la CNT i del POUM.

23. AMA. Expedient de constitució dels ajuntaments. Arxivador 33. 1936-1939..

24. AMA. Llibre d'actes de la Junta Municipal Agrària. Arxivador 818 (v). 1938-1939. En el llibre d'actes redactat el 1938 es pot comprovar que l'Ajuntament havia comès les citades expropiacions. Al final del document fins i tot es troben els noms concrets del camperols afectats per aquestes. Com es pot observar en el document adjuntat de la Generalitat en aquesta font, el govern de Catalunya exigia a l'Ajuntament el retorn de les terres als seus corresponents propietaris.

25. AHG. Fons de la Guerra Civil. 1936-1939, l'Armentera.

A l'Armentera, com a molts altres pobles catalans, també es va notar aquesta persecució política. Totes les institucions relacionades amb el marxisme i amb qualsevol ideal revolucionari van ser desarticulades per la Generalitat, i aquesta anava imposant funcionaris que substituïssin les funcions de les esmentades organitzacions desarticulades.

El cas és, però, que tot i la restitució del batlle armenterenc per part de la Generalitat, els comptes i el tema administratiu seguien sense funcionar correctament. En conseqüència, el 10 d'agost del 1938 el comissari municipal de l'Armentera (Heribert Quijada i Bosch) demana a un comissari delegat de la Generalitat si poden enviar algun funcionari perquè exerceixi com a administratiu a la població.⁽²⁶⁾ Aquest, acceptant la proposta, hi envia Llorenç Vila i Serra a exercir de funcionari administratiu. El següent 17 d'agost l'alcalde Quijada ja té a la seva disposició el nou secretari administratiu.⁽²⁷⁾

Al cap d'una setmana, el dia 25 d'agost, el secretari de l'Ajuntament de l'Armentera, Joan Quer i Saliner, pare del president del Comitè armenterenc, Constant Quer, i d'un militant del Comitè de Salt, Joan Quer, demana la dimissió de l'esmentat càrrec avergonyit del mal funcionament i les irregularitats que s'estan produint dins l'Ajuntament. Aquest home era un veí del poble nascut a l'Armentera. Durant tota la seva vida es va dedicar a fer de secretari de l'administració local a la vila. En el document que envià a la Generalitat anuncia que, després de 26 anys en el càrrec, ell no està disposat a aguantar aquestes irregularitats de comptes.⁽²⁸⁾

El comissari delegat Quijada, amb decepció, el mateix dia 25 redacta una carta suplicant a Joan Quer i Saliner que no abandoni el càrrec com a secretari.⁽²⁹⁾

Enmig de tant d'enrenou dins l'Ajuntament, el setembre del 1938 Heribert Quijada i Bosch llença la tovallola i presenta la dimissió. Al cap de pocs dies, la Generalitat declara alcalde **Josep Sabater i Gassols**.⁽³⁰⁾

Aquest alcalde, respecte l'afer del secretari Joan Quer i Saliner, el que fa és acceptar-li la dimissió, tenint en compte el gran servei que ha prestat a l'ajuntament del poble. Sabater envia una carta a la Generalitat en què demana la jubilació del secretari el 5 d'octubre de 1938.⁽³¹⁾ No és fins al 9 de desembre que la Generalitat contesta la petició i envia un informe a l'Ajuntament en el qual accepta la dimissió.⁽³²⁾

Acabem de veure, doncs, com l'Ajuntament de l'Armentera ha viscut una crisi notable. Aquesta crisi no només passa a l'Armentera, és una situació generalitzada que s'està produint a tot Catalunya i, en general, a tota la zona

26. AHG. Fons de la Guerra Civil. 1936-1939, l'Armentera..

27. AHG. Idem.

28. AMA. Queixa del secretari Joan Quer Saliner. Arxivador 845. 1938.

29. AMA. Idem.

30. AHG. Fons de la Guerra Civil. 1936-1939, l'Armentera.

31. AMA. Expedient de depuració del secretari Joan Quer Saliner. Arxivador 60. 1938.

32. AMA. Idem.

republicana durant l'any 1938. Mentrestant, el bàndol nacional ha ocupat pràcticament tot el territori. En tota la Península, només es mantenen invictes la zona del principat de Catalunya i el sud-est de la península (regió de Múrcia i voltants). Ja es preveu una imminent i total ocupació feixista.

Ja a principi de l'any 1939 la gent preveia el pitjor. Els franquistes pràcticament havien guanyat la guerra i faltava molt poc perquè es llencés l'estat d'alarma des de Barcelona. El 22 de gener de 1939 el govern republicà de la Generalitat va decidir i ordenar que tots els organismes de l'Estat emprenguessin camí cap a la frontera.

Del 27 de gener al 7 de febrer les tropes franquistes van bombardejar violentament la ciutat de Figueres. L'endemà, el dia 8 de febrer de 1939, la ciutat era "alliberada" pels nacionals. La matinada d'aquest 8 de febrer, les tropes republicanes van fer volar els ponts de Sant Miquel, Sant Pere Pescador i l'Arbre Sec (poblacions que envolten l'Armentera), però fou insuficient.

El 8 de febrer el poble es llevà com cada dia. La sorpresa fou quan a mitja tarda els habitants van divisar com s'apropava l'exèrcit nacional (acompanyades de milícies italianes) per la carretera de Montiró. Molta gent del poble diu que diversos habitants van sortir al carrer amb banderes espanyoles, fins i tot persones que mai s'hagués dit que eren de dretes.

La mateixa tarda del 8 de febrer, el tinent Blas de la Torre Peiró entra a l'Ajuntament de l'Armentera. Després d'una reunió amb la gent de dretes del poble, declara alcalde **Miquel Riera i March** amb els seus corresponents consellers.⁽³³⁾ La guerra havia acabat. Ara el poble entrava en un difícil període de recuperació política, social i econòmica, possiblement un dels pitjors períodes d'una guerra: la postguerra.

4. SITUACIÓ SOCIAL: LA VIDA QUOTIDIANA A L'ARMENTERA

4.1. L'Armentera, un poble de pagès

L'Armentera és un nucli situat a la plana de l'Alt Empordà. Amb la desembocadura del riu Fluvià escassament a un quilòmetre, se'l pot qualificar com a un poble costaner, tot i que no ha viscut mai de la pesca o de les activitats marineres. L'agricultura ha estat la principal activitat econòmica. Segons el padró de 1920 tenia 1.006 habitants, i el cens de 1936 en comptabilitzava 991.⁽³⁴⁾

33. AMA. Plens de l'Ajuntament. Arxivador 17 (V). 1927-1947.

34. Generalitat de Catalunya, *Població de Catalunya 1936*, Barcelona, 1937.

4.2. Els oficis

Els oficis que es portaven a terme a la població eren els següents:⁽³⁵⁾ carreter, terrer, baster, fuster, paleta, barber, taverner, hostaler, carnisser, flequer, botiguer, agutzil, sereno, veterinari, metge, apotecari, mestre, pastor, capellà, electricista, sabater, estanquer, cadiraire, escombriaire, transportista, negociant, sastre, modista, músic, matador de porcs.

Podríem dir que durant la guerra no es va deixar de realitzar cap ofici. El ventall de feines que es duïen a terme era amplíssim, molt major que l'actual. Habitualment moltes d'aquestes dedicacions eren hereditàries, és a dir, una família podia conservar un ofici concret durant generacions. D'aquí que moltes cases, famílies o fins i tot persones del poble tinguin el motiu d'un ofici: cal carreter, en Met sereno...

4.3. Els mossens

Des de l'inici de la guerra, mossèn Jaume Bach s'amagà a casa del mestre, el Sr. Llinàs. Un bon dia, alarmat per les notícies que arribaven de Figueres, el capellà es vestí de paísà i, acompanyat del fill del mestre, travessà a peu els Pujals i el poble de Saldet fins a arribar a la casa del mossèn de Ventalló. Més tard es va saber que fou detingut a Girona i empresonat al seminari d'aquesta ciutat, llavors convertit en presó. Acabada la guerra tornà a l'Armentera i més tard es va instal·lar uns dies a Peralada. Morí al cap d'uns mesos a Figueres per culpa d'una ferida infectada a la cama.

L'altre capellà de l'Armentera, mossèn Casanoves, també fou empresonat a Girona i tancat al seminari. El 1938, però, va poder escapar ajudat d'alguna família gironina. Després d'un temps va tornar a l'Armentera. Allà fou amagat, entre d'altres, per un expresident del Comitè fins que s'acabà la guerra. No tingué cap problema.⁽³⁶⁾

4.4. Els mestres

Pel que fa als mestres del poble, van rebre un escrit del comitè on se'ls anunciava que eren cessats. El Sr. Llinàs va marxar a Torroella de Montgrí on tenia un cosí metge que el va refugiar. Als pocs dies es dirigí cap a la població de la seva mare, Peramola (prop de la Seu d'Urgell). Allà hi va romandre fins al final de la guerra. A partir del febrer del 1939, tornà a fer de mestre a l'Armentera.⁽³⁷⁾

35. ROS, Pere, *Memòries de l'Armentera*. L'armentera, 1997.

36. Font oral. Història explicada per un familiar de mossèn Casanoves.

37. Aquesta història em fou explicada personalment pel fill del Sr. Llinàs, que també m'explicà la història dels altres mestres.

La Sra. Mercedes Colomer, l'altra mestra, fou traslladada a Torroella de Montgrí a casa d'uns familiars i no es mogué d'allà durant tot el conflicte bèl·lic. En aquest poble va exercir de mestra durant tots els anys de la guerra. Visqué amb la seva família a la Rectoria i allà hi tingué una filla: la Mercè. Un cop acabada la guerra, també se'n tornà al poble a fer de mestra.

Per tal de poder continuar amb normalitat les classes dels nois de l'Armentera⁽³⁸⁾ es va enviar un mestre de Figueres: el Sr. Lluís. Aquest era molt revolucionari i va durar molt poc. Al poc temps van enviar un mestre i una mestra, el Sr. Agustí Prat i la Sra. Teresa Frigola, que moriren durant la guerra. Els substituï un professor cubà, Josep Coll, i una altra professora, Carme Vergés. Aquests es van mantenir a l'escola fins a les acaballes de la guerra.

4.5. Els metges

A la vila hi havia dos metges: el Dr. Tomàs Nicolau Blanc, propietari de "la sala vella", i el Dr. Roig. Dissortadament aquests també van haver d'anar a la guerra. Llavors el poble necessitava un nou metge. Aquest fou el Dr. Antoni Vidal, que exercí com a doctor al poble durant el transcurs de la guerra.

El farmacèutic, Cassià Deulofeu, també fou cridat a llevant. El va haver de substituir el seu germà Alexandre Deulofeu i, més tard, la seva esposa Francisqueta.

4.6. Un poble sense homes

Molts habitants descriuen l'Armentera com "un poble sense homes" durant el conflicte bèl·lic. El cas és que quan s'inicià la guerra civil uns sis o set militants del comitè anaren al front d'Aragó a lluitar per la República. Hi ha qui diu que no hi van arribar i es van quedar a Barcelona "passant-s'ho bé". Al cap d'un mes van tornar. Van ser rebuts com herois.

En el moment que es van anunciar les llevantes, 123 homes van haver d'anar al front. De tots aquests, 8 van morir en combat. A més a més, tres o

38. ROS, Pere, *Memòries de l'Armentera*. L'Armentera, 1997. Pàg. 40. Pere Ros explica que, a mitjan, 1936, quan tenia uns 14 anys, fou cridat pel president del comitè, Edmond Armengol, per citació escrita. "A l'hora citada em vaig presentar a la porta de La Rectoria on em va cedir el pas un milicià armat. Amb un crit avisà un company seu que va baixar l'escala de la seu per rebre'm; també anava armat. Llegí la meva citació i em féu pujar. Trucà la porta d'un despatx. Després de concedir-li el permís, em va fer entrar en aquella sala: el despatx del president del comitè. Quasi bé sense mirar-me a la cara em comentà que comptava amb mi per què dirigís les classes de l'escola de l'Armentera. Jo no hi vaig tenir pràcticament paraula. Em va acomiadar amb un Salut! I cridà a un milicià que m'acompanyà fins a la porta de sortida." Aquest veí explica que els diferents militants del comitè, que s'havien imposat una jerarquia organitzada, seguien un protocol i un comportament tan extremat i rigorós que més aviat semblava còmic i ridícul.

quatre persones van restar amagades durant tota la guerra. D'aquesta manera el gran percentatge de la població quedava repartit entre nens, dones i persones grans.⁽³⁹⁾

4.7. Les col·lectivitzacions agràries

Durant la guerra es va col·lectivitzar La Barraca, una casa de pagès molt gran prop del Riu Vell de l'Armentera. El POUM s'havia d'encarregar d'administrar-ne la producció, però a la pràctica fou un fracàs. Aquesta col·lectivització durà menys d'un any.

El Comitè es va adonar que la producció agrícola a escala individual era impossible. D'aquesta manera es va crear un sindicat agrari: Sindicat Agrari el Pagès. La seva seu era a l'església. L'oficina es trobava entrant a la dreta i es va obrir una finestreta que donava a la plaça. A l'altra façana es va obrir una porta per on entraven els carros que venien a deixar-hi els productes. Aquests es distribuïen pels altars laterals: cebes, adobs, carbó... L'altar principal s'utilitzava com a taula del secretari. L'objectiu primer d'aquest sindicat era la venda de productes. Els pagesos anaven a la seu, hi deixaven el seu gènere i cobraven amb uns vals inventats per les autoritats sindicals. Aquests vals tenien un preu equivalent a una pesseta.

El comitè va decidir que l'extensió de terreny necessària per a una família era de 25 vessanes. A tothom qui superés aquesta extensió se li expropiaria la terra i se li donaria a aquell que no arribés al mínim establert. Lògicament, les famílies afectades foren aquelles que tenien grans propietats: Caramany, Abadal, Cortey, Albanyà... Fou el que es va anomenar com les col·lectivitzacions. L'any 1938 però, les terres van ser retornades als seus propietaris.⁽⁴⁰⁾

39. Llibreta de propietat privada, que va ser trobada a casa la Sofia on, actualment, viu Carmeta Quer, qui me l'ha facilitat. Diu: "Para los hombres de Armentera que hay en la Guerra: Joan Duran, Rafel Ribas, Joan Noguera, Naci Costa, Lluís Bofill, Joan Sartas, Joan Juny, Angel Juny, Miquel Juny, Jesús Serra, Niceto Bofill, Josep Isern, Joan Ribera, Enric Ribera, Mandu Roura, Pere Aupí, Pere Valentí, Josep Sanpol, Llorenç Sanpol, Fernandu Sampol, Joan Faliu, Ernesto Florest, Pepet Florest, Joan Colome, Joan Morera, Eduardo Salleras, Siset Masmartí, Joan Corominas, Florenci Juny, Joan Guerra, Joan Rabisona, Joanet Reig, Enric Sule, Miquel Sole, Narcís Sole, Caldetes, Tonet Roig, Domenec Roig, Roig, Narcís Roig, Matiets Arnau, dos de can Tocasardanas, Josep Gardés, Joan Tonifarrer, Jaume Tonifarrer, Xicu Sais, Pered Gener, Pere Alsina, Jaume Costal, Joan Fortaner, Papellons 2, Joan Quer, l'Olet, Enric Torrent, Salvi Batlle 2, Martí Puig, Rafel Ribas, Miquel Mon, Martí Palol, Emilio Blasi, Naci Pons, Pepet Torrent, Robertu Torrent, Franciscu Isern, Narcís Torent, Martí Bofill, Enric Memet, Naci Bedruna, Pepet Picadoras, Pepet Via, Martí Casanovas, Martí Pagès, Joan de la Pipa, Pepet Quintana, Pepet Escribà, 2 Arbona, Joan Grau, Vicens, Ramon Serra, Quildo, Claudio, Pepet Compte, Jaume Xisquet, Jaume Blasi, Josep Salleras, Victu, Martinet Daniel, Edmundo, Casiano Deolofeo, Joan Tajero, Quimet Poldo, Paquito Poldo, Poldo, Josep Armangau S. P., Enneta Roura, Perico ñañ ñañ, Bosch, Blasi, Salleras, Testart, Estanquer, Esparter, Moliner, Estragó".

Els altres homes que van anar a la guerra i no surten en aquest llistat apareixen en un document de la secretaria de l'Ajuntament. Són Narcís Ros, Narcís Puig, Joan Torrent, Narcís Alzina, Josep Bedruna, Josep Baguer, Jaume Carbó, Josep Ferrer, Jaume Franquesa, Josep Gallart, Josep Isern, Vicens Martí, Josep Pagès, Joan Palou, Joan Pineda, Josep Planes, Enric Reig, Joaquim Salleras, Miquel Soler, Francesc Soler, Josep Vilarrodona.

40. AMA. Llibre d'actes de la Junta Municipal Agrària. Arxivador 818 (v). 1938-1939.

4.8. Els refugiats

El 1937 el poble va començar a rebre refugiats de totes les zones del país. Especialment, però, es diu que van entrar a l'Armentera uns 200 bascos. Aquests es van repartir per diverses cases del poble. El seu estat era deplorable; arribaven en la més profunda misèria. D'aquesta manera, la població patia una important pressió demogràfica.

La posició geogràfica de la vila provocà que molts combatents del bàndol republicà o simpatitzants d'aquests que anaven a l'exili passessin pels carrers de l'Armentera. La majoria hi feien més d'una nit i, fins i tot, n'hi havia que s'hi quedaven a viure. Com és lògic, no fou un creixement demogràfic que ajudés la població, sinó tot el contrari: les persones que arribaven eren extremadament pobres i això comportà que la situació de crisi de final de la Guerra i principi de la postguerra s'accentués.

4.9. La guerra viscuda de prop

A mitjan 1937, els atacs aeris franquistes contra Catalunya sovintejaven cada vegada més. El 23 d'agost d'aquest any van començar els atacs aeris sobre la població de Roses. “*La població armenterenga anava de sobresalt en sobresalt: sentien les bombes al costat de casa. A la nit els avions de la defensa republicana passaven molt i molt baixos pel cel fosc. S'estava iniciant una etapa de pànic profund.*”⁽⁴¹⁾ El 24 d'agost del 1937 es va poder presenciar al poble un combat aeri que tingué lloc sobre el golf de Roses. A mitja tarda tres trimotors feixistes van descarregar les bombes sobre el moll i les rodalies d'aquest poble. Van ser interceptats per un caça republicà que aconseguí fer-ne caure un al mar. Moriren tots els seus tripulants. Aquella nit les llums es van apagar als carrers de l'Armentera.

A la tardor d'aquest any 1937, el poble va ser testimoni d'un accident aeri. Un dels millors pilots de l'aviació republicana (el capità Torres) es va estavellar a la platja de la Barraca. Molts joves armenterencs van anar a recollir les restes del que quedava i amb la tela del paracaigudes que s'havia obert durant la caiguda, les dones del poble en van fer peces de roba.⁽⁴²⁾

Durant la nit del 19 de setembre del 1937 es van sentir al poble sorolls de motors volant a molt poca altura. Seguidament es pogué veure passar un avió N-5 de l'exèrcit franquista i, immediatament, se sentí el fort espetec de set bombes (tot i que se n'havia tirat alguna més, n'hi hagué que no explotaren). Van caure al costat del camí dels Pujals; per uns segons de vol, els artefactes no van caure al centre del poble, fet que hauria provocat una gran catàstrofe a la vila. L'endemà al matí diferents agents del Govern van anar a recollir les restes dels explosius i aquells que, sortosament, no havien explotat.

41. RIERA, Enric, *L'Armentera: un llarg i difícil camí cap a l'actualitat*. Editorial Curbet i Marquès, Girona, 1993. Pàg. 32.

42. Aquesta anècdota fou explicada i redactada en el llibre citat anteriorment pel meu avi Joan Torrent i Llach.

4.10. La pobresa

L'any 1938 fou un any especialment dur per al front republicà. Això al poble es notà pel fet que es produïen moltes requises a les cases per enviar diferents recursos al front: des de menjar fins a aparells com un transistor, una moto o fins i tot animals de càrrega. Els camions de l'exèrcit de la República que passaven a requisar per les cases fou anomenat pels habitants "el camió dels gossos".

El 24 d'octubre succeí un fet que perjudicà fortament el progrés de la vila. Una riuada s'emportà els ponts que comunicaven el poble amb Sant Pere Pescador i amb Figueres. Llavors es van veure afectades les vies de comunicacions i a la gent de l'Armentera li era impossible arribar als esmentats pobles per tal de dur a terme les seves activitats, ja fossin comercials, personals, administratives...

Aquest any també fou característic per la falta al poble de matèries primeres. A final del 1938 es va produir una manifestació davant de l'ajuntament per la falta de pa.⁽⁴³⁾ La Generalitat va enviar un delegat del govern per fer una revisió general a tot el poble; es deia que hi havia famílies que amagaven farina i blat.

4.11. L'esbarjo

Al poble es feia cinema i ball a "la sala vella", propietat del Sr. Tomàs Nicolau. Durant la guerra el cinema es va deixar de fer. El cas és que es va perdre molt de material com ara cintes de pel·lícules, màquines de reproducció de cinema... El ball, en canvi, a mitjan 1938, encara es feia els diumenges amb gramola d'agulla. El veí Pep Ribes era qui s'encarregava de fer-la funcionar. Els altaveus que s'utilitzaven eren els mateixos que els de la màquina de fer cinema. Els altres centres d'oci del poble eren l'Ateneu i el Cafè Catalunya. Aquest últim era el bar del poble, on anaven els habitants a prendre el cafè, jugar a cartes, conversar...

L'Ateneu armenterenc tenia seu a la sala vella. Era presidit per Joan Quer Torrent. Aquesta sala gaudia d'una petita biblioteca; podríem dir que era el lloc de cultura del poble. S'hi projectava cinema tots els diumenges del temps no bèl·lic. Sovint també s'hi donaven conferències. Durant el curs de la guerra, l'Ateneu també es va acabar tancant. Després de l'entrada del bàndol franquista, tots els llibres de l'Ateneu van ser cremats per un veí falangista del poble.

L'altra sala, "la sala nova" era propietat del Sr. Francesc i també s'hi havia projectat cinema els diumenges. A la sala vella freqüentaven més les persones d'esquerres, mentre que a la sala nova, hi freqüentaven les de dretes. Entre els habitants del poble que anaven a una sala i els que anaven a l'altra hi havia certa rivalitat. El propietari de la sala nova, d'idees conservadores, es va exiliar a Itàlia amb la seva família per por que l'arrestessin els del Comitè.

43. AMA. Correspondència. Arxivador 846. 1903-1961.

Va marxar quan encara no havia pagat tota la màquina de projectar cinema. Així fou com un bon dia el venedor d'aquesta màquina, de Figueres, la vingué a buscar per falta de pagament. El mateix dia, però, un veí de Montiró es va presentar a la sala nova i es va oferir per pagar els diners que faltaven. L'anècdota diu que un milicià del comitè, "Net Enic", partidari de la sala vella, va treure la pistola i va disparar un tret al sostre dient amb to autoritari que s'emportessin la màquina. Així ho feren. Probablement aquest fou un dels pocs trets que es va tirar a l'Armentera durant el període del Comitè.

5. L'AJUNTAMENT

Tot i la inestabilitat política que va sofrir l'Ajuntament de l' Armentera durant el període de guerra, aquest va anar exercint, això sí, sovint amb problemes, totes les tasques que li corresponien. Hi ha 18 documents relacionats amb activitats de l'Ajuntament que foren destruïts durant la guerra. Això queda reflectit en els informes del secretari de l'Ajuntament,⁽⁴⁴⁾ on es veuen clarament les restes de les pàgines arrancades.

Les tasques que l'alcaldia no va abandonar durant la guerra ja que mai va deixar d'exercir el secretari, Joan Quer Saliner (durant una temporada fou substituït pel seu fill Constant Quer Torrent). La documentació és diversa, però revela l'activitat municipal en aquest període:

– Actes de matrimonis civils. Concretament n'adjunto tres. La primera⁽⁴⁵⁾ és signada amb el segell del Comitè Antifeixista (1936). En la segona⁽⁴⁶⁾ apareix el segell del Comitè Local de Defensa i Economia (1937) i en l'última⁽⁴⁷⁾ signa el Jutjat Municipal de l'Armentera (1937).

– Actes de possessió de jutges populars.⁽⁴⁸⁾

– Actes de defuncions i naixements.⁽⁴⁹⁾ En aquest document hi són registrades les defuncions i els naixements de l'any 36, 37 i 38.

– Consell de transport de Catalunya. La Generalitat autoritzava l'òrgan de govern de l'Ajuntament perquè aquest pogués autoritzar permisos de conducció, amb el seu corresponent carnet.⁽⁵⁰⁾

– Pressupostos municipals. Tot i la inestabilitat política del moment, l'Ajuntament redactava anualment totes les despeses i els ingressos municipals.⁽⁵¹⁾ En aquests documents quedaven reflectides les despeses i els

44. AMA. Decrets i resolucions de l'alcaldia. Arxivador 39. 1914-1972.

45. AMA. Expedients de matrimonis civils. Arxivador 19. 1934-1937.

46. AMA. Idem.

47. AMA. Idem.

48. AMA. Actes de possessió de jutges, secretaris, fiscals i suplents. Arxivador 1.

49. AMA. Inscripció de naixements del registre civil. Arxivador 17. 1910-2002.

50. AMA. Control de carnets de conduir del Consell de Transports de Catalunya. Arxivador 845. 1936-1937.

51. AMA. Pressupostos municipals. Arxivador 487. 1922-1937.

Aquest document del pressupost municipal de l'Armentera de 1937 no l'he adjuntat sencer per la seva llarga extensió. Solament n'adjunto la portada i l'explicació general.

deutes familiars, els ingressos obtinguts anualment, el certificat d'ordre ministerial, el certificat d'existència en caixa, els expedients de tramitació, etc.

– Padró municipal. També anualment, el secretari s'encarregava d'enregistrar en el padró municipal el número de domiciliats a l'Armentera.⁽⁵²⁾ Qualsevol persona que es volgués empadronar a l'Armentera havia de passar per la secretaria de l'Ajuntament a notificar-ho. A la part documental he adjuntat dues autoritzacions d'uns registres domiciliaris.⁽⁵³⁾

– Hisenda. Les institucions de caràcter financer com ara hisenda seguien també en activitat durant aquell període de guerra. El secretari de l'Ajuntament redactava uns informes de la comptabilitat de la vila i seguidament els feia arribar als encarregats d'hisenda.⁽⁵⁴⁾

Aquesta institució es va encarregar també de dur a terme les expropiacions a escala particular: carros, pellers, maquinària... A Francesc Alai Julià se li expropià un paller per part del Consell Local de Defensa i Economia de l'Armentera.⁽⁵⁵⁾

– Control d'entrades i sortides del poble. Tota persona que volia sortir o entrar al poble necessitava un permís escrit de l'alcalde, del secretari o del president del comitè, segons qui governés l'alcaldia.⁽⁵⁶⁾

– Correspondència amb l'exèrcit republicà. L'Ajuntament es preocupa per un soldat del poble que lluità al bàndol republicà. El secretari demana als caps de l'exèrcit per l'estat de salut del milicià armenterenc, Joan Torrent Saliner. Aquest es trobava hospitalitzat en un hospital militar de València i ni la família ni els amics no en sabien res, d'ell.⁽⁵⁷⁾

– Contribucions industrials. En aquest document es demostra com l'activitat industrial tampoc va deixar d'exercir-se per culpa de la guerra.⁽⁵⁸⁾

– Racionament de pa. L'alcalde i el secretari de l'Ajuntament s'encarregaven del racionament del pa a la població. Quan algú abandonava la vila, se'l donava de baixa.⁽⁵⁹⁾

– Homenatges nacionals. L'Ajuntament també organitzava activitats de caràcter lúdic. Un exemple és l'homenatge que s'organitzà a l'URSS.⁽⁶⁰⁾ El que sobte, però, és que un afiliat al POUM, com era Tomàs Roure, donés suport a l'Estat comunista per antonomàsia després dels enfrontaments que tingueren lloc a Barcelona el maig del 37 entre els partidaris de seguir la política de la Komintern russa (PCE i PSUC) i els que volien seguir una política comunista pròpia (POUM). Recordarem que aquests últims foren ajudats pels afiliats a la CNT. Possiblement l'explicació rau en la pressió externa que rebia l'Ajuntament de l'Armentera per part del Govern autònom

52. AMA. Padrons municipals d'habitants. Arxivador 776. 1928-1959.

53. AMA. Correspondència. Arxivador 846. 1903-1961.

54. AMA. Idem.

55. Propietat privada.

56. Vid. Apèndix 2. Propietat privada.

57. AMA. Correspondència. Arxivador 1. 1905-1991.

58. AMA. Idem.

59. Vid. Apèndix 3. AMA. Idem.

60. Vid. Apèndix 4. AMA. Correspondència. Arxivador 846. 1903-1961.

(fortament influenciat pel PCE, el PSUC i el component antitrotskista, és a dir, contrari al POUM, sorgit arran dels fets de maig del 37).

– Reclutament. L'alcaldia de l'Armentera, com moltes altres alcaldies catalanes, va rebre un document del Comitè d'Educació Militar de Catalunya on es cridava a tots els joves de 18 anys al front.⁽⁶¹⁾

– Nomenament del metge. Com és lògic, no podia faltar a la població un metge que es preocupés de la salut immediata dels habitants. El metge de l'Armentera de l'any 1937 fou Arcadi Roig Cardell.⁽⁶²⁾

– Tribunal de subsistències i preus indeguts. Aquest fou constituït el 12 de març de 1938. Aquest s'encarregava de controlar tot el que feia referència a les despeses de recursos primaris de la població.⁽⁶³⁾ Una de les seves principals funcions era comprovar que totes les persones del poble portessin a terme correctament les seves contribucions o, en cas contrari, penalitzar-les. En el document⁽⁶⁴⁾ queda reflectit aquest control sobre les contribucions.

– Demanda permís militar. En aquesta carta es pot observar com el secretari de l'Armentera demanava a l'exèrcit si el senyor Joan Quer i Casadevall podia quedar-se a casa a treballar en lloc d'anar al front. Argumentava que era l'únic baró en condicions de treball de la família.⁽⁶⁵⁾

– Pagaments per aliments. En un dels moments de major crisi econòmica, l'Ajuntament va haver d'aplicar el Decret de la Conselleria de Proveïments de la Generalitat⁽⁶⁶⁾ pel qual es requisaven aliments a les famílies a canvi d'uns preus fixats pel Govern català.

En un segon escrit, es demostra que el Comitè Antifeixista de l'Armentera pagava els aliments que aconseguia. En aquest document de l'any 1937 apareixen els noms de les persones pagades i la quantitat econòmica que van rebre.⁽⁶⁷⁾

6. CONCLUSIONS

Una de les idees en les quals m'he fonamentat per dur a terme aquest treball és el caràcter o l'actitud no violenta que va mostrar el Comitè d'Activitats Antifeixistes de l'Armentera durant tot el seu temps de vida.

Quan l'any 1936 va esclatar la revolució social a Catalunya, la violenta actuació d'alguns comitès que anaven sorgint arreu de molts pobles catalans provocà la fama aterradorada d'aquestes institucions. El Comitè d'Oriols, per exemple, situat a uns deu quilòmetres de l'Armentera, ha passat a la història per l'extrema violència amb la qual va intervenir en els afers polítics i socials del seu poble.

Un altre fet que ha orientat molt l'estructura del treball és la fluïdesa amb què el Comitè armenterenc va realitzar les activitats dels diferents àmbits

61. AMA. Vid. Apèndix 4. AMA. Correspondència. Arxivador 846. 1903-1961.

62. AMA. Idem.

63. AMA. Acta de constitució tribunal de subsistència i preus indeguts. Arxivador 845. 1938.

64. AHG. Fons de la Guerra Civil. 1936-1939, l'Armentera.

65. AMA. Correspondència. Arxivador 846. 1903-1961.

66. AMA. Registre diari de pagaments per aliments. Arxivador 845. 1937.

67. AMA. Idem.

(jurídic, administratiu, polític...) tot i la inestable situació del país provocada per la Guerra Civil. La secretaria del Comitè no va deixar de funcionar mai. Fins i tot va organitzar activitats o institucions complementàries amb la finalitat de gaudir d'un bon desenvolupament i d'un constant progrés. És el cas de la fundació del Sindicat Agrari El Pagès.

Com és lògic, la realització d'aquest treball m'ha obligat a parlar o, en algunes ocasions, a mantenir llargues converses amb aquelles persones del meu poble que van viure en primera persona tots aquests fets que he estat tractant al llarg de tot l'escrit.

El que més m'ha sorprès ha sigut el que moltes d'aquestes persones grans m'han acabat dient després de les citades converses: “això no ho havia explicat mai a ningú” i afegien, “i no vull que escriguis el meu nom”.

Això m'ha fet pensar que d'alguna manera “la guerra no ha acabat” per algunes persones que la van viure. Aquestes paraules mostren clarament un sentiment perfectament equiparable amb la por que sentiren els habitants de l'Armentera durant els anys de guerra i, posteriorment, els anys de postguerra.

D'aquesta manera he deduït que la Guerra Civil és encara un tema present per aquelles persones que encara pateixen perquè els seus fills, néts o besnéts puguin passar pel calvari que van passar ells. Per tant, i com hem comprovat en les paraules citades anteriorment, alguns d'ells encara amaguen la seva ideologia, no fos cas, que algun dia “tornessin” i en sortissin perjudicats els seus descendents.

Hi ha fets de les guerres que mai seran explicats a ningú i que moriran en el record dels seus desgraciats protagonistes. Qui sap quines són les coses que no es poden escriure? Segurament no siguin moltes, però tant se val; són les nostres pròpies atrocitats les que han provocat que tots aquests fets no surtin a la llum i morin en la memòria de les persones.

Saldet, 25 de novembre del 2004

BIBLIOGRAFIA

- ALCOBERRO, Agustí, et alt., *El segle XX*. Editorial Teide, Barcelona, 2001.
ARDIT, Maria, et alt., *Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975*. Editorial Edhasa, Barcelona, 1980.
RIERA, Enric, *L'Armentera: un llarg i difícil camí cap a l'actualitat (1936-1975)*. Editorial Curbet i Marquès, Girona, 1993.
ROS, Pere, *Memòries de l'Armentera*. L'Armentera. 1997. Inèdit.

Fonts i documentació original:

- Arxiu Històric de Girona (AHG).
- Arxiu Municipal de l'Armentera (AMA).
- Fonts orals (entrevistes amb testimonis, alguns han demanat mantenir-se en l'anonimat).

APÈNDIXS

Apèndix 1. AHG. L'Armentera, Ajuntament. 1934-1939.

III. SR/

Ting l'honor de comunicar-li que l'encarrec que va tenir a bé encomenar-me per un informe al poble de l'Armentera, degut haveri algunes queixes d'alguns veïns, les quals an donat el resultat següent: Interrogat al Secretari el qual està afiliat P.O.U.M. manifestan que l'Ajuntament fou constituït per 3 del P.O.U.M. i 5 de l'U.G.T. fou constituït per ells mateixos i amb violència, ja que el Jutge degut a que no era constituït baix les normes que marca el Govern de la Generalitat va negar-se ha aixecar acta de constitució, l'entrega dels que formen l'Ajuntament amb als que tenien que entrar, va ésser amb circumstàncies anormals ja que també va ésser a la violència, degut aquest estat estat de coses les esquerres estan descomformes i com el mateix Secretari que es del P.O.U.M. vaig la meua impressió, tot el mal estar que hi ha es degut al mateix part, que el Comitè sembla que ha fet algunes anomalies ja que té abundant quantitat de blat-d'oreo el qual el recull de diferents pagessos alguns d'ells d'esquerres, la qual cosa a indignat molt al poble.

Sobre l'incautació de la casa d'una vidua que s'anomena Conchita Baye, preguntat al caporal de Carabiners dau que segons rumors dels de l'Ajuntament s'incauten de dit edifici per treal·ledari l'Ajuntament ja que dita casa reuneix millors condicions que l'actual, dita vidua segons informes no s'ha significat directament amb asuntos politics encara que la familia del seu difunt marit es de dreta els quals s'han ausentat de la població, resultant que no fou possible l'incautació de les seves finques per ésser subdit Cuba, al mateix temps dita vidua paga n concepte de contribució de guerra 500 pessetes.

En el poble com que es sons de guerra hi ha destinats 15 milicians del poble de Salt que junt amb 4 del mateix poble estan a les ordres del ca-

poral de Carabineres, el poble al veure milions foresters va tenir panic cosa que sembla infundat ja que el caporal respon en tot i per tot de tots individus i en cas que algun faltés a la disciplina n donaria part immediatament, ja que ell, està i costat del Govern legalment constituït.

No sen possible entrevistar-ne amb l'Alcalde actual, ja que estava fora del poble, donc per soavade dita informació per ampliar-la si creien necessari.

Girona 26 d'Octubre de 1936.

L'Agent

Agut baranant

Apèndix 2. Propietat privada.

Comitè Antifeixista de L'Armentera

PASSI de lliure circulació a favor de
Françes Alay
per anar i tornar de *Figueras*
amb *carro*,
Porta: Plat del moss el mossat
Armentera, *1-10* del 1936.
E. autoritat El Comitè,
suada

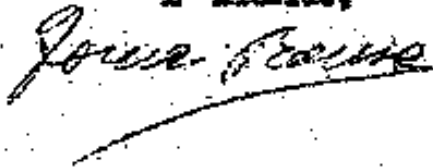
COMITÉ ANTI-FEIXISTA
CONTROL CIRCULACIÓ
FIGUERES

En plaer de comunicar-vos que en aquesta data han estat baixa en el racionament del pa i d'altres articles de consum, la ciutadana MARIA MARTINEZ LOPEZ, i els seus fills AN-
FAR, MARIA i RAFAEL PINO I MARTINEZ, per tras-
lladar-se a aquesta Ciutat.

Salut i República.

L' Armentera a 22 Novembre del 1937.

L' Alcalde,

Ciutadà Conseller de Proveliments de l' Ajuntament de
B A R C E L O N A .

271.

Conseqüent a la vostra comunicació referent a l'homenatge a la U.R.S.S. es plaç comunicar-vos que per a la collida de fulles de signatures i segells en requis Ajuntament, ha estat designat el ciutadà Conseller d' aq Ajuntament, *Juan Manuel Llorens Alcaldé*, al qual resta autoritzat per a signar els rebuts que calgui.

L' Arrentera a 2 de Desembre del 1

L' Alcaldé,
Juan Manuel Llorens Alcaldé

Ciutadà Alcalde de l' Ajuntament de

~~FIGUERAS.~~

AGRAÏMENTS

Vull agrair l'esforç d'aquelles persones que m'han ajudat a dur a terme aquest treball voluntàriament i desinteressada. Especialment el meu pare, el meu avi, el Sr. Avellaneda i el Sr. Fàbrega, Pere Ros, Miquel Planes i tots els entrevistats que han volgut mantenir el seu anonimat.